

TUGEVA RIIKLUSE VAIMSED ALUSED. EESTI RIIGIIDENTITEET EUROOPALIKU RIIGIEHITUSE VALGUSES

Leif Kalev

1. Sissejuhatus

Viimasel kahel aastal on Eesti sotsiaalteadlaste töödes omandanud tähelepanuväärse koha riigiidentiteedi mõiste (vt Kalev 2007, Pulver 2007, lõimumiskava 2008). Selle kaudu on püütud arutleda poliitilise kogukonna sidususe või laiemalt riikluse kui sotsiaalse konstruktsiooni ühiskondlike alusmehhanismide üle. Riik pole nimelt määratud mitte ainult territooriumi ja füüsilise rahva olemasoluga, vaid on ka sotsiaalse sidususe ja korrastatuse ruum, mis põhineb teatud inimõttekonstruktsioonidel. Viimastest on Montevideo konventsiooni klassikalises riigimääratluses küll ära toodud suveräänsed riigiorganid ja rahvusvaheline õigussubjektsus, ent mõistmaks riiki ja rahvast seostavaid alusloogikaid ning toimetehhanisme, vajame täiendavaid mõisteid ja siin ongi riigiidentiteet käibesse võetud.

Pronksiöö järgsete ekspertanalüüside oluline sõnum oli, et avalik võim peab suutma pakkuda rahvusüleseid sidususaluseid.

„Üks olulisi küsimusi lõimumisega seonduvate eesmärkide teostamisel on suutlikkus mõtestada ja kujundada riiki selliselt, et ta võiks olla autoriteediks kõigile kodanikele ja elanikele. See tähendab, et lisaks eestlaste jaoks tähendust omavale riigisisule peab riigiga seonduma ka sümboloid ja tegevusi, mis omavad ühiskonnas üldist tunnustust ja tõusevad ühiskonnarühmade konkurentsi tasandilt kõrgemale.“ (Kalev 2007)

Sidususaluste täpsemal käsitlemisel pöörati tähelepanu nii riigiidentiteedi ja sellega seotud kodanikuidentiteedi kujundamise võimalustele (Kalev 2007) kui eksplitsiitse (kultuuriliselt konstrueeritud, ratsionaalse) ja implitsiitse (emotsionaalsete assotsiatsioonide alusel konstrueeritud, irratsionaalse) minakäsitluse potentsiaalsele vastuolule ja selle tasakaalustamisele riigi- ja rahvusidentiteedi konstrueerimisvõimaluste olemasolu kaudu (Pulver 2007).

Väljend on olulisel kohal ka uues Eesti ühiskonna lõimumiskavas.

„Lõimumise eesmärk on tugevdada ühtse Eesti riigi identiteeti, arendada Eesti püsielanike jaoks riigi ühistähendust, mis põhineb Eesti kui demokraatliku õigusriigi põhiseaduslikel väärtustel, Eesti kodanikuks olemise väärtustamisel ning igäihe panuse tunnustamisel ühiskonna arendamisse, aktsepteerides samal ajal kultuuride erinevust.“ (Lõimumiskava 2008: 4)

„Ühine riigiidentiteet kui Eesti rahva meie-tunnetus on seotud inimeste turvatundega, et ollakse osaline Eesti ühiskondlikus ja poliitilises elus ning rahva ja territooriumiga seotud positiivse emotsionaalse kuuluvustundega.“ (Lõimumiskava 2008: 11)

Analüüsin siinses artiklis, mil määral ja viisil võimaldab riigiidentiteet riigivõimu ja rahva seoseid mõtestada. Lisaks riigiidentiteedi üldise ühiskondliku funktsiooni väljatoomisele on vaja avada selle väljendiga viidatavate protsesside täpsem sisu. Artikkel keskendubki küsimusele, kuidas ehitatakse avalikku ühisidentiteeti tänapäevases riigis, missugused on selle toimetehhanismid ja alusloogikad. Seega on põhiliseks eesmärgiks kontseptuaalse ruumi selgitamine.

Arutelusuuna kujundab huvi leida pidepunkte Eesti tänase olustiku paremaks mõtestamiseks ning riikluse ja riigiidentiteedi tugevdamiseks. Seega käsitlen siinses artiklis ennekõike modernset tüüpi euroopalikku riigiidentiteeti. Lähenen riigiidentiteedile tema funktsionaalse tuuma kaudu, st tähendusteguritena, mis hoiavad riiki koos, olgu ühistunde või konflikti kaudu. Täpsema identiteediteooriate ülevaate leiab eraldi artiklist käesolevas numbris (Jakobson 2009).

Alustan siinse arutelu jaoks tähendustomavate käsitluste analüüsist ennekõike rahvusvahelise poliitika valdkonnas, mis võimaldab läheneda riigiidentiteedile üldistatumalt ja mõneti praktilisemalt kui kohaspetsiifilised vaatenurgad. Olulised on ka kodanikuidentiteedi käsitlused, ent kuivõrd neile keskendub allpool eraldi artikkel (Jakobson 2009) ja nende siinse artikli jaoks tähendustomavad teemad tulevad analüüsi teisel viisil niikuinii sisse, ei saa need eraldi välja toodud.

Seejärel analüüsin täpsemalt tänase modernse euroopaliku riikluse toimetehhanisme ja alusloogikaid, nii üldistatult kui legitimeerivaid põhiliine täpsemalt vaadeldes. Artikli huvikeskmest tulenevalt on käsitlus normatiivne, st keskendub ideaaltüüpidele. Lõpetuseks esitan mõned esialgsed mõtted Eesti väljakutsete osas euroopaliku riigisisu legitimeerimisliinide valguses.

Esijoonel modernsele riiklusele keskendumine ei tähenda, et üleilmastumise kontekstis tõstatatavad riikluse ja kodakondsuse teisenemise väljakutsed poleks olulised – vastupidi, olen mitmes varasemas ja ilmumasolevas ettekandes ja artiklis (vt nt vastavalt Kalev 2008 ja Kalev, Jakobson, Ruutsoo

2010 ilmumas) puudutanud nende olulist mõju. Samas ei puuduta tänase Eesti väljakutsed mitte ainult modernsuse teisenemist, vaid jätkuvalt ka riigiehitust ennast, eriti identiteedikogukonna kujundamise võtmes. Samuti on kodanike poliitilise osaluse aluste küsimused, sealhulgas suhe riigivõimu, olulised sõltumata modernsuse-postmodernsuse väitlusest (vt nt Lister, Marsh 2006: 259-260, Sorensen 2004).

2. Rahvusvahelise poliitika riigiidentiteedi käsitlusi

Väljend riigiidentiteet on laialt kasutusel rahvusvaheliste suhete uuringutes, kus huvi riigiidentiteedi suhtes tuleneb soovist kujundada piisavalt analüütiline arusaam riigist kui rahvusvaheliste suhete süsteemi põhitoomijast olukorras, kus sotsiaalkonstruksionismi sisenemine valdkonna arutellu on oluliselt nõrgestanud riigi monoliitsusel põhineva realistliku lähenemise (nn piljardilauamudel, mänguteooria jne) valitsevat seisundit. Riigiidentiteedi kaudu käsitletakse põhiliselt kahte konteksti või küsimusteringi: riigi tegevusvõimet rahvusvahelisel areenil mõjutavaid omadusi ning riigi kui ühtse toimija väljajoonistamise võimalust sisemisest mitmekesisusest.

Esimeses kontekstis käsitletakse riigiidentiteeti rahvusvahelise poliitika uuringutes sageli vahendina, mille tugevus võimaldab riigil end rahvusvahelisel tasandil maksma panna (nt Devetak ja True 2006, Zisser 2006, osalt ka Tiilikainen 2006). Siia kuulub ka riigi ja riigiidentiteedi, aga ka üksikisiku seostamine riigiüleste identiteetidega. Kriitiline ehk uus geopolitiika keskendub teemadele nagu riigi metafoorid ehk riigikuvandi aluseks olevad võrluspildid, riigi kujutamine inimesetaolisena ja suhestamine teiste samuti inimesetaolistatud riikidega jne (vt nt Luoma-aho 2003). Võtmeprotsessiks on nimetamine, mis paneb uuele reaalsuskujutlusele aluse, ning jutustamine, mis arendab uue reaalsuskujutluse välja (vt nt Lehti 2003).

Näiteks võib uurida, kui suurt tähtsust omistatakse riigi suveräänsusele, kuidas suhtestutakse teistesse riikidesse: kas ja kuivõrd neile vastandutakse, mil määral nähakse olulisena liite, olgu need siis reaalsed (nt Euroopa Liit ja selle ühtne identiteet) või kujuteldavad (Eesti puhul nt küsimus kuuluvusest Baltikum, Põhjalasse või läänemaailma), ent samuti, milline on riigi enesekuvand rahvusvahelise toimijana (nt Soome kui väikeriik, USA kui maailmavõim, Suurbritannia kui sild Euroopa ja Ameerika vahel). Uurida võib riigi abstraheritud enesekuvandi võtmejooni teatud ajahetkel, Eesti näite analüüsil nt 80-aastane riigitraditsioon, selge maa-ala, sisemiselt eripärane rahvus, keel ja kultuur, positsioneerumine Euroopasse, Põhjalasse, Baltikum ja Läänemereruumi, eristudes Venemaast, mille suhtes nähakse nii kaitsebastioni kui ühenduskoha rolli, aga ka välised riigitunnused nagu riiginimi, -lipp jne (Berg 2002).

Kokkuvõttes näeme tervet rida märke ja strateegiaid, mis kokku moodustavad riigi enesekujutluse geopoliitilisel või rahvusvahelisel taustal. Märgid muutuvad, positsioneerimine ja positsioneerimine jäävad. Sisuliselt räägime selles kontekstis riigi vaimsest positsioneerimisest – seosteringi kujunemisest, mis identifitseerib teatud riigi kui nähtuse inimeste peades. Teabe üleküllasuse tingimustes on võtmetähtsus juba olemasolevate tähenduste, seoste, hoiakute ja seadumuste maksimaalsel ärakasutamisel ja suunamisel sobivasse konteksti (vt nt Ries, Trout 2003). Riigikuvandi taastootmisel opereeritakse, lähtudes olemasolevast tähenduskeskkonnast.

Teises kontekstis keskendutakse riigi kui toimija ühtsusele. Probleemid sellega algavad hiljemalt suveräänsuse kandja ümbermõtestamisest valitsejast rahvaks. Kui piiramatu monarhia puhul võis riigi ja ainuvalitseja tahte üldjoontes samastada, tõi rahva muutumine suveräänsuse kandjaks ja eriti demokraatliku poliitikonkurentsi teke kaasa oluliselt abstraherituma mudeli, mida ei saanud lihtsalt seletada üksikisiku tegevusjoonele viidates. Ühelt poolt on riigid jätkuvalt riikidesüsteemi toimijad ja sellistena teatud mõttes terviklikena käsitatavad. Samas riigid erinevad inimestest ning on abstraheritud ja sotsiaalsed nähtused, võrgustikulised ja suhetepõhised toimijad (Manea 2007, vt ka Ruggie 1983, 1993).

Kasutades Wendti (2004) ja Rucki (2008) käsitlusi, võime öelda, et erinevad rahvusvaheliste suhete teooriad mõtestavad riiki kolmel põhilisel viisil. Struktuurilisele realismile on omane instrumentaalne lähenemine, mille kohaselt ka kui riik pole ilmselgelt isik inimlikus mõttes, saab riikide käitumist viljakalt mõtestada, koheldes neid inimsarnastena. Seetõttu seda tehaksegi, jättes riigi ühtse institutsionaalse toimimisloogika kujunemise protsessi kõrvale. Lihtsates sotsiaalkonstruksionistlikes käsitlustes omandab riik sisu inimeste poolt pideva ümber kontseptualiseerimise ja -kategoriseerimise käigus, mille tulemuseks on riigi kui õigusliku ja/või moraalse isiku (toimija) mudelid. Psühholoogilises käsitluses, mida võiks nimetada ka edasiarendatud sotsiaalkonstruksionismiks, nähakse riike eksisteerivat tegelike mitteinimlike ja mittefüüsikaliste psühholoogiliste isikutena, „superorganismidena,“ millel on kavatsuslikkus ja teadvus. Siin tekib riigi subjektsus tema kodanike omadustest ja koordineeritud tegevusest, ent pole kodanikele taandatav.

Viimast käsitlust veidi vähem metafüüsiliselt esitades võib rääkida strateegilistest kultuuridest (Johnston 1995). Strateegiline kultuur on lõimitud sümbolite süsteem, millest tulenevad valdavad ja pikaajalised strateegilised eelistused riigi välispoliitilises (aga ka sisevalitsemise) hoiakus. Teatud mõttes on tegu inertsi ja otsuste aluseks on varasemas tegevuses kujunenud seadumused, nagu ka kujutlused oma riigile sobilikest tegevustest ja suhete parameetritest mõne teise riigiga.

Seda konteksti avab täpsemalt teabesõdade käsitlus, mis sisuliselt keskendub küsimusele, kuidas riiklust vaimses plaanis rünnatakse. Sõltuvalt rõhuasetusest nimetatakse teabesõdaksid ka neljanda põlvkonna sõdadeks, teadvussõdadeks või strateegilisteks sõdadeks ja nende sisuks on rünnatava ühiskonna enesekorraldamisvõime halvamine ja trendivahetuse saavutamine (vt nt Potšeptsov 2009: 17-19, 34). Veidi teisest vaatenurgast lähenedes on strateegiline sõda ka võrgustikusõda – sageli hajusate ja vähekoordineeritud toimijatel põhinev katse katkestada, purustada või modifitseerida seda, mida sihtauditoorium „teab“ või mõtleb, teab endast või ümbritsevast maailmast. Võrgustikusõja võtmeprotsessiks on parvlemine – väikeste (vahel ka suurte) jõudude laialipaisatud sõlmed tulevad eri suundadest eesmärgi peale kokku, et valitsust või muud toimijat üle mängida (Arquilla, Ronfeldt 1997).

Teabesõda nähakse toimuvat n-ö virtuaalobjektide üle, milleks on igasugune püsivam inimeste loodud kognitiivse ruumi element, mis suudab efektiivselt tõendada oma tegelikkust ja usutavust, programmeerida tulevikukäitumist ja blokeerida selle alternatiive (Potšeptsov 2009: 58-59). Selliseid virtuaalobjekte püütakse endale sobivaks kognitiivseks süsteemiks koondata. Strateegilise sõja tuumkohaks on identiteedid. „Teadvusrelva puhul käib jutt sündmuse tajumisest, mis määratakse sellega, kuidas inimene ennast määratleb, kuna sellisena ta ka sündmust tajub. See on teistsugune seletus, kuna ei sea taju faktidest või argumentidest sõltuvaks.“ (Potšeptsov 2009: 222) Teabesõja mõjud saavad olla vaid vastastikused, st nii ründe konstrueerimine kui elluviimise dünaamika ja tulemid muudavad ka ründe kavandajat ennast.

Kokkuvõtlikult rünnatakse järgmisi riigi kui vaimse ruumi omadusi:

- riigiinstitutsioonide strateegilise enesepositsioneerimise, eesmärkide püstitamise ja elluviimise võimekus ning süsteemse tegutsemise võimekus, olukorra kontroll ja poliitikate tabavus,
- levinud inimeste, sealhulgas võimueliidi identifikatsioonimehhanismid, sealhulgas väärtused, minevikutaju, rahvuslikud identifikatsioonimehhanismid,
- inimeste, sealhulgas võimueliidi arusaam enda subjektsuse parameetritest, sealhulgas võimukorralduse mehhanismist ja igapäevapraktikate adekvaatsest raamistikust, enesehinnang tööalase ja sotsiaalse edu mõttes,
- riigiinstitutsioonide legitiimsus, sealhulgas toimiva sotsiaalse tugivõrgustiku säilitamise võimekus, uudiste andmise ja köitvate signaalide edastamise võimekus ning tagasiside kogumise võimekus.

Üldistavalt võime eelneva põhjal tõdeda, et riigiidentiteedi ehitamiseks saab kasutada praktiliselt mistahes tegureid, kui need muuta ühiskonnas piisavalt tähendustomavaiks. Eelisseisund on juba juurdunud markeritel, ent mis need on, saab välja tuua pigem aja- ja kohaspetsiifiliselt. Identiteet põhineb erinevate markerite koondamisel ja vajadusel vahetamisel, mis on võimalik ka refleksiivselt ja kasvõi manipulatiivselt sobilikke identiteete kujundades ja vajadusel ka juurdunud markereid muutes.

Riigiidentiteedi määrab pigem tema funktsioon, st et just need tegurid võimestavad ja seovad riiki ja ühiskonda antud ajal ja kohal. See tähendab, et erinevate toimijate või kontekstide kaupa võib sama tähendustegur ka samas ajas ning kohas riigiidentiteeti toetada või mitte. Mõiste kõrge abstraktsustaseme tõttu tuleb analüüsil määratleda selged vaatenurgad. Samuti sõltub riigiidentiteedi sisu ja õigustamine selle kujundamise (ja vastustamise) strateegiate aluseks olevatest (toimijate) eesmärkidest.

Kokkuvõttes võib riigiidentiteedi mõiste kaudu küll viidata aja- ja kohaspetsiifilisele faktiseisundile, ent kontseptuaalses analüüsis on mõistlikum võtta selgem vaatenurk, näiteks keskenduda riigivõimu legitiimsust tagavatele toimemehhanismidele ja õigustusliinidele.

3. Riigiidentiteedi ehitamise alusloogikad ja toimemehhanismid tänapäevases riigis

Nagu eelmine osa näitas, sõltub pole riigiidentiteeti võimalik analüüsida staatilise ja kompaktsena ning tema avaldumine konkreetsetes sotsiaalses keskkonnas sõltub eesmärkidest ja parajasti kasutatavatest tähendusteguritest. Seega on riigiidentiteedi normatiivne analüüs võimalik teatud elulisi praktikaid üldistades või teatud eesmärkide saavutamisest lähtudes. Tänapäevase Eesti riigiidentiteedi analüüsiks on võimalik mõlemad parameetrid piiritleda.

Riikluse eesmärgid on Eestis selgelt ja avalikult sõnastatud. Normatiivset aluskeskkonda näitavad põhiseaduse alusväärtused. Nendeks on vabariiklus, rahvasuveräänsus, rahumeelsus, põhiseaduslikkus, õigusriiklus, võimude lahusus, demokraatia, sotsiaalriiklus (heaoluriiklus), rahvusriiklus (erinevaid käsitlusi vt mh Annus 2001, Truuväli jt 2002, Maruste 2004).

Tänu selgelt sõnastatud eesmärkidele saab leida sobivad teiste riikide praktikad. Põhiseaduslikud alusväärtused näitavad, et Eestis lähenetakse riigi ja ühiskonna avalike eesmärkide püstitamisele ühemõtteliselt euroopaliku põhivoolu võtmes. See teeb võimalikuks kasutada euroopaliku riigisisu kujundamise ja toimimise käsitlusi Eesti olukorra analüüsi alusraamistikuna.

Tänapäevasest euroopalikust riigisisust lähtumine tähendab riigiidentiteedi käsitlemist spetsiifilises võtmes. Euroopalik liberaalne, demokraatlik ja sotsiaalne õigusriik põhineb riikluse mõtestamisel kodanike emantsipeerimise kaudu. Juhtmõtteks on kujundada kodanike subjektsusest ja poliitilisest tegevusest üles ehituv riik kui poliitiline ühiskond. Kui riik on kujundatud selliselt, et omab potentsiaali kodanikud riigiehitusprotsessidesse kaasa tõmmata, on õnnestunud katta kodanike jaoks elutähtsad riigiidentiteedi parameetrid.

Seega tähendab riikluse normatiivsete alusstruktuuride õnnestunud kujundamine euroopalikus käsitluses sisuliselt riigiidentiteedi kujundamist, mistõttu euroopaliku riikluse kujundamist ja toimimist struktureerivate ning legitimeerivate põhiliinide esitamine ja läbitöötamine tähendab riigiidentiteedi sisuliste alusstruktuuride väljajoonistamist ja analüüsi. Nii-sugune käsitlus on omane just tänapäevasele euroopalikule kodaniku- ja demokraatiakesksele riigiideaalile. Teiste riigimudelite riigiidentiteedi analüüsiks vajab raamistik edasiarendamist.

Euroopaliku riigisisu käsitlused on heterogeensed ja vajavad tervikkäsitluse sünteesimist. See toimub kahel tasandil: kõigepealt toimemehhanismide üldistamine ja seejärel alusloogikate markeerimine. Riigisisu struktureerimine annab pildi olulistest toimijatest, nende tegevusstrateegiatest ja üldistatud tulemustest, euroopaliku riikluse alusloogikad toovad välja põhiliinid, millega riiklust legitimeeritakse.

4. Riigisisu struktureerumine

Uurimishuvi modernse riigi suhtes on viimasel poolsajandil olnud pidev, eriti sotsiaalajaloolises võtmes. See võimaldab välja tuua riigi struktureerimise põhiloogika, mis kompaktselt väljendub Manni (1993: 55) määratluses: riik on eristunud institutsioonide ja personali kogum, mis kehastab tsentraalsust, selles mõttes, et poliitilised suhted toimivad keskuse suunas ja keskuse poolt, et hallata territoriaalselt piiritletud ala, mille üle ta teostab teatud astmes autoriteetset, siduvat reeglistamist, mida toetab teatud organiseeritud füüsiline jõud.

Ka riigi kui tähendusruumi struktureerimises võib näha eriti olulist rolli riigiinstitutsioonidel (vt Giddens 1985, Elias 2007, Mann 1993, Rae 2002, Kalev 2006), kes saavad elanike suunas korrastavaid signaale, mis ühelt poolt peaksid suurendama sidusust, ent teisalt kindlustama ka nende ja neid mehitavate eliitide juhtasendit ühiskonnas. Seda on väljendatud muuhulgas hegemooniakäsitluste kaudu (vt nt Gramsci allikas Forgas, Hobsbawm 2000, Bourdieu 2003), mille kohaselt domineerijate eelisasendi tagab vaimse ülemvõimu edukas kehtestamine teiste ühiskonnarühmade suhtes.

Rae (2002: 21-46) järgi on identiteediloome protsess, mille keskmeks on võim, eriti sümbolvõim. Identiteedid loovad huve ja tegevusi ning toimijad ja struktuurid omavad vastastikust mõju. Kuna identiteedid on ise poliitiliste praktikate tulemuseks ning neid selle protsessides reartikuleeritakse, on nad nii motivatsiooniks kui tulemiks igasuguse poliitilise tegevuse puhul. Riigiidentiteedi konstrueerimine on vastastikku loov suhe, milles kultuurilised struktuurid on toimijate praktikate ja kogemuste tulemiks ning omakorda kujundavad toimijate identiteete ja ootusi ning vahendeid, millega toimijad püüavad oma eesmärke saavutada. Riigieliidid kasutavad korporatiivsete identiteetide konstrueerimise praktikates kultuurilisi ja sümbolilisi ressursse, et ümber kujundada ja uuesti luua kollektiivseid identiteete riigis.

Pilt aitab tasakaalustada ja täpsustada Jessopi (1990) käsitus riigist, kus erinevate toimijate konkurentsi ja koostööd iseloomustatakse ühiskonnakujunduse (*societalization*) ja riigikujunduse (*statization*) projektide võistlusena, mis toodab ühiskonnatulemeid (*society effects*) ja riigitulemeid (*state effects*) ning mille iga ajahetke koondsumma annab riigi ja ühiskonna sisu, mis samas jätkuva tähenduskonkurentsi tulemusena pidevalt kontingentselt muutub.

Riigiinstitutsioonid pole kindlasti monoliitne tervik. Praktikast näeme teatud määral seotud kogumit erinevaid institutsioone, mille sujuvam või takerduvam ja koostöisem või konfliktsem koostoimimine annab riigivõimule koondsisu. Riigivõimu mõju pole ühesuunaline, igal ajahetkel võistlevad erinevad ühiskonnarühmad riigiinstitutsioonide mõjutamise ja mehitamise üle. Kirjusus väljendub ka inimeste erinevates tegevusjoontes institutsiooni sees ning lõpuks on võimalik inimese enda muutumine. Siiski omab pilt riigiinstitutsioonide võimest anda ühiskonda struktureerivaid signaale teatud üldistatustasemel seletusjõudu.

Kui eelmodernseid valitsejaid iseloomustas üldjuhul piirdumine sunnijõul põhineva domineerimisega, on modernse riigieliidi ambitsioon palju ulatuslikum ja süsteemsem. Oma visioonist lähtudes püütakse korrastada teatud vaimne, sotsiaalne ja füüsiline ruum, kujundades ümber selle iseloomu (vt nt Lefebvre 2003, Taylor 2003). Varasemat kohalikkusel põhinevat maailmapilti ja hajusaid impeeriume peab hakkama asendama terviklikum ühiskonna- või riigipõhine ja riigieliitide signaalidest kantud nägemus ning terviklikuks riigiks korrastatud ühiskond.

Ka modernse riigi identiteedialused erinesid eelkäijatest. Keisrivõim ja monarhia põhinesid usundil ja alamate lojaalsusel isikule või valitsejasoole, on modernsuse märksõnadeks kodanikupõhisus ja ratsionaliseeritud ilmalik

võim. Ent modernse riigi arengu jooksul on siin rõhuasetused küllalt oluliselt muutunud.

Modernsete rahvusriikide ehitamise aja alusratsionaalsuseks oli riigiinstitutsioonide püüe luua keskendatud kogukondi ja edestada sama tegevaid konkureerivaid võimukeskusi. Toonast alusratsionaalsust iseloomustavad kõige paremini rahvusriigi ehitamise sotsiaalajaloolised mudelid. Stein Rokkan on selle üldistanud nelja põhijärku (Flora jt 1999).

- Sissetung igapäeva (*penetration*) ehk riigiehitamine kitsas mõttes, st institutsioonid, nõudmaks sisse ühiskaitse vahendeid, säilitamiseks sisekorda, lahendamaks vaidlusi, mis toovad kaasa poliitilise, majandusliku ja kultuurilise ühtlustumise eliidi tasandil.
- Standardiseerimine, st tervet ühiskonda haarava tegevuste ja tähenduste ruumi kujundamine. Siia kuuluvad üldine sõjaväeteenistus, kohustuslikud koolid ja massimeedia ning sellega luuakse kanalid keskeliidi ja perifeeriade kohaliku elanikkonna vahel.
- Osalusõiguste võrdsustamine ehk poliitilise kodakondsuse sisseseadmine: opositsiooniõiguste sisseviimine, esinduskogude valimisõiguse laiendamine, organiseerunud erakondade teke. Sellega muudetakse alamate massid riigivalitsemises aktiivseteks osalejateks.
- Hüvede ümberjagamine ehk sotsiaalse kodakondsuse kujundamine: avalike heaoluteenuste kasv, rahvusriigitasandi halduspoliitikate sisseviimine majandustingimuste võrdsustamiseks ülekannete ja astmelise maksustamise kaudu, mis annavad kodanikule võimekuse õiguslikku ja poliitilist võrdsust praktiliselt kasutada.

Postmodernse riigi väljakutseks on identiteedikonkurentsi tihenemine, mis tõstatab küsimuse, kas üldse mingi sidusus (ja poliitiline maailm kui selline) on säilitatav. Alusratsionaalsust väljendab kokkuvõtlikult identiteedi- ja identiteedistamispoliitika dünaamika. Identiteedipoliitika (*identity politics*) käigus üritatakse vormida laiemate identiteetide väärtusaluseid, kuuluvusprintsipi ning teisi sisemisi reegleid, eesmärgiga saavutada oma identiteedigrupi suurem tunnustatus. Uuem suund, identiteedistamispoliitika (*politics of identity*) avaldub pigem institutsionaalsel (riigi) tasandil ning selle eesmärgiks on rajada oma poliitikale sobiv väärtusalus, seostudes pigem riigiidentiteedi ülalt alla artikuleerimisega. (Sicakkan, Lithmann 2005) Kuigi riigiidentiteedi allikaks võivad olla mõlemad, võimaldab sidusat riigiidentiteeti ennekõike identiteedistamispoliitika.

Mõlemad poliitikad põhinevad identiteedi konstrueerimisel (*identity building*). Castells (1997) eristab siin kolme taktikat: legitimeerimist, vastandumist ning projektiidentiteetide loomist. Esimest võib seostada ennekõike

identiteedistamis- ning kaht järgmist identiteedipoliitikaga. Legitimeerivaid identiteete loovad reeglina ühiskonnas domineerivad institutsioonid ning nende eesmärk on olemasoleva olukorra ning eeskätt oma positsiooni säilitamine. Ka vastuseisuidentiteedid taastoodavad sageli olemasolevat olukorda, kui nende sisuks on vaid marginaalne protest, ent järjepidev vastuidentiteet võib aja jooksul tekitada ja legitimeerida uut, vastanduvat identiteedikogukonda, millel on oma tähendusruum. Projektiidentiteedid on suunatud muutustele ja nende kandjate kujunemisele iseseisvateks sotsiaalseteks toimijateks. Vähegi jätkusuutlik riigiidentiteet on mõistagi põhiliselt legitimeeriv.

5. Euroopaliku riigisisu kujundamise alusliinid

Kokkuvõtlikult võime euroopaliku riigi kujundamise ja toimimise alusena välja tuua neli legitimeerivat põhiliini, mille kaudu konstrueeritakse riigivõimu enesepildi, kodanike subjektsuse ja poliitilise tegevuse alused. Käsitlen neid üldistatult, keskendudes legitimeerimisvõimaluste kontseptuaalse ruumi markeerimisele ja ideaaltüüpide esitamisele. Põhiliinide alusloogikateks on vastavalt riigiaparaadi valitsemisvõimekus, rahvusriiklus, põhi-seaduspatriotism ja õigusrahu.

Legitimeerivad põhiliinid avalduvad riigiti ja periooditi erinevas mahus ja suhtes ning mõistagi ka põimuvad sisuliselt. See on eriti oluline, teades, et riigi toimimiseks on vaja efektiivset, mitte täiuslikku legitimeerimist (vt nt Weber 1978, Käärik 1998) ja et seetõttu on võimalik põhiliinidega teatud piirini manipuleerida. Üks legitimeerimistüüp võib teist teatud piirini asendada ja ühte võib teatud piirini teiseks üle kanda. Põhimõtteliselt on mõeldavad ka teisttüüpi legitimeerivad alusliinid, ent sellisel juhul ei räägiks me enam euroopalikust riigisisust selle artikli mõttes.

5.1. Riigiaparaadi valitsemisvõimekuse liin

Riigiaparaadi toimimine võib tunduda väga elementaarse nähtusena, millel on riigiidentiteediga vähe ühist. Samas see nii loob tänapäevasele riikluse praktilise sisu kui võimaldab sellest tulenevaid legitimatsioonitajajärgi. Riigiaparaadi ehitamine mitte ainult ei käivita modernse riigi kujunemise protsessi, vaid jääb selles pidevalt oluliseks. Teabesõdade käsitlus näitas ilmekalt riigiinstitutsioonide proaktiivse ja süsteemse tegevusvõimekuse vajalikkust ühiskonna poliitilise enesepildi ja –korralduse jaoks.

Toimimise sisuliseks keskmeks on modernse riigiga ilmuv uue kvaliteediga süsteemse valitsemise võimekus, mis põhineb ühiskonda palju sügavamalt tungida võimaldavate valitsemistehnikate väljaarenemisel. Modernsusega

riigivõim ka spetsialiseerub, taandudes erasfäärist (absolutistlik-merkantilistlikku riigimajandust asendab turg ja riigitulud tekkivad maksudest), ent võttes ühemõttelise juhtrolli avaliku sektori põhitegevuste osas (Habermas 1998: 108-109). Valitsemistehnikate innovatsioon väljendub süsteemselt korraldatud pädevuspõhises ametnikkonnas, täiesti uue kvaliteediga sotsiaalmajanduslike andmete kogumise ja arvepidamise tehnikates, planeerimisvõimekuse kasvus, maksustamises ning sisuliselt sunnijõu monopolis nii sisemise rahu tagamise ja õiguskorra kehtestamise (politsei jt) kui välisjulgeoleku (sõjavägi, piiride kontroll, luure jne) mõttes (vt nt Raadschelders 1998, Flora jt 1999, Pierson 2004).

Lisaks tehnikatele areneb infrastruktuurilise võimu käsitlus, mis põhineb tõdemusel, et avalik võim saavutab seniolematu haardeulatuse ja sügavuse tänu teiste ühiskonna toimijate kaasahaaramisele ja võimustamisele. Eri- nedes oluliselt senisest ennekõike sunniähvardusel põhinenud despootliku võimu käsitlusest, tekkib riigiinstitutsioonide infrastruktuurilise valitsemisvõimekus osalt võimu väljajagamisest teistele ühiskonna toimijatele. Viimased suudavad oma tegevusala spetsialiseeritumalt ja kvaliteetsemalt korraldada, samas süstematiseerib ja koordineerib keskvoim nende tegevust. (Mann 1993, Goverde jt 2000) Seega põimib infrastruktuuriline võim ka ühiskonna sidusamalt kokku.

Kokkuvõtlikult võime riigiinstitutsioonide tänapäevase valitsemisrolli võtta kokku nelja keskse funktsiooni kaudu (Peters ja Pierre 2006: 215-216).

1. Esiteks pakkuda kokkulepitud mehhanism prioriteetide määratlemiseks ja võistlevate prioriteetide vahel valiku tegemiseks. Turul ja võrgustikel puudub selleks protseduurilise demokraatliku valitsemisega võrreldav legitiimsus.
2. Teiseks koordineerida ja selgitada igapäevavalitsemises hea halduse tagamiseks poliitikaid, mis seoses demokraatliku poliitilise konkurentsiga on ebaühtlased. Kuigi vähemformaliseeritud koordineerimismehhanismidel on teatud võimalusi, saab lõviosa koordineerimise vahenditest toimida institutsioonide kaudu nagu valitsus kabinetid ja keskagentuurid.
3. Kolmandaks rakendada poliitikaid, sisuliselt majandust ja ühiskonda juhtida. Kuigi selles klassikaliseks avaliku bürokraatia tegevusalaks peetud valdkonnas kasutatakse üha rohkem sotsiaalpartnereid, jääb keskne suunav roll avaliku võimu institutsioonidele.
4. Poliitika tulemuslikkuse jälgimine, järelevalve ja tagasisidestamine. Kuigi erasektori ekspertinstitutsioonid võivad lõiguti kontrolli pakkuda, tagab valitsemise ühtlase tagasisidestamise ikkagi avalik korraldus.

Legitimeerimise mõttes tähendab modernse valitsemismudeli väljaarene mine ühelt poolt tugevamat riigiaparaadi rollitaju, enesekindlust ja refleksiivsust ning teisalt võimaldab kujundada kodanikele selgepiiriline, ratsionaliseeritud ja põhiosas turvaline keskkond ning saavutada suurem rahulolu, süsteemsem kaasamine jt hea halduse arendamisel eesmärgiks seatavad tulemused. Kvaliteetne ühiskonna korraldamine tõstab kodanike rahulolu ja seotust riiklusega.

5.2. Rahvusriikluse liin

Rahvusriiklus põimib kokku kaks ideed: riikluse ehk teatud ala ja elanikkonna poliitilise korralduse ning rahvusluse ehk teatud kogukonna sotsiaalkultuurilise ühtsustunde. Tulemuseks on võimas sotsiaalsete tähenduste loomise ja legitimeerimise mehhanism, mis paljude autorite meelest üldse muudab võimalikuks moodsa ühiskonna tekkimise. Kuigi mitmed autorid on korduvalt argumenteerinud, et rahvuslikud alused demokraatia ja inimõiguste arenedes taanduvad, näitab praktika rahvustunde jätkuvat tugevat kaasahaaramisvõimet.

Kui algupäraselt tähistas rahvus (*gens, natio*) pigem sotsiaalkultuurilist, mitte poliitilist seotust, on hiljemalt Suure Prantsuse Revolutsiooni ajast valitsenud kujutus rahvuskogukondadest ka poliitiliste toimijatena ja riikluse õiguspäraste kandjatena. Sellega haakuvad rahvusvahelises õiguses rahvaste enesemääramise idee – igal rahval on õigus rajada oma riik – ning rahvusriikide suveräänsuse idee – iga riigirahvas korraldab oma elu ise ja omaenda eelistustest lähtudes (Habermas 1998, Heater 2004a, Pierson 2004, Bendix 2003, Nelson 2006, Chernilo 2007).

Habermasi (1998: 111-113) kokkuvõtlikus esituses väljendub rahvusriigi saavutus lahenduse pakkumine samaaegselt kahele väljakutsele: ta muutis võimalikuks uue legitimeerimisviisi (usulise asemel ilmaliku), mis põhineb uuel, abstraktsemal ühiskonna lõimumise vormil (seisuskogukondadest lepinguühiskonda liikumine). Rahvusriik vastas neile väljakutsetele kodanikkonna poliitilise mobiliseerimisega, mis väljendus järkjärgulises kodanikuautonoomia õiguslikus laiendamises ja demokraatliku poliitilise korralduse ülesehitamises. Neid muutusi võimaldab rahvustunde legitimeeriv mõju. Vaid ühise päritolu, keele ja ajaloo ümber kristalliseeruv rahvuslik eneseteadvus ja ühe rahva hulka kuulumise tunne muudab alamad kodanikeks ühtses poliitilises kogukonnas – liikmeteks, kes suudavad tunnetada ja välja kanda vastutust teineteise ees.

Rahvusriikluse sisemine kahetisus peegeldub ka kodanike eneseidentiteedi kujunemises rohujuuretasandil, kus rahvuskultuurilisus sujuvalt põimub põhiseaduspatriotismiga. Näiteks võib ühine ajaloomüüt sisaldada nii lu-

gusid põhirahva kujunemisest tänapäevaseks rahvuseks kui võitlust põhiõiguste laiendamiseks kõigile inimestele ühetaoliselt, sõltumata seisusest, keelt võib näha nii rahvusliku eripära alusjoonena kui ühiskonnaliikmete teineteisega suhtlemise praktilise abivahendina jne.

Kahetisus peegeldub ka vastavalt riiklike, rahvuslike või põimunutena tajutud sümbolites (lipp, vapp, müüdid jne), samuti nn uue geopoliitika märksõna ümber põimuvates diskursustes, st kujutletud maakaartides, oma riigi positsioneerimises, sõber- ja vaenlasriikide inimtaolistatud kujutlemises, rahvuslikes stereotüüpides, tähelepanu alla sattuvates ja kõrvalejäävates teemarepertuaarides jne (vt nt Harle, Moio 2003, Berg 2002). Selline mitmetähenduslikkus võimaldab rahvusriiklusega poliitiliselt manipuleerida, eriti rahvuslikus osas, ent ka demokraatia ja inimõiguste võtmes.

5.3. Põhiseaduspatriotismi liin

Nagu juba märgitud, pole euroopaliku riigi alusõigustuseks mitte ainult rahvusriiklus, vaid ka kodanikuõiguste ja demokraatia võimaldamine. Siin on võtmekohal riigivõimu järkjärguline ümberkujundamine rahvast lähtuvaks ja rahva kui suverääni iga liikme, st kodaniku subjektse seisundi kujundamine. Euroopaliku liberaalse, demokraatliku ja sotsiaalse õigusriigi väljaarenemine emantsipeerib kõiki kodanikke, rahvus- jm tunnustest sõltumata ning siin on alusõigustuseks riigivõimu võimekus pakkuda inimestele võimalikult suurt õiguste ja heaolu ruumi.

Kokkuvõtlikult võib kodanikuriigi arengunarratiivi esitada viie astmena (vt nt Habermas 1998: 105-127, 2001: 58-89, Maurer 2004: 8-11).

- Absolutism 16.-18. saj. Terviklik keskvoim mitmetasandilise feodaalkorra asemel. Ainuvalitsejat abistava valitsemisaparaadi ja riigi ühtsuse kujunemine.
- Suveräänikäsitluse muutumine 17.-18. saj. Ainuvalitseja asemel tõuseb suverääniks rahvas, st teatud ala elanikud, kes muutuvad valitseja alamatest riigivõimu kandjateks. Esialgu mõistetakse rahvast siiski aadli ja hiljem erinevate seisuste kaudu, kelle esindatus tasakaalustab ainuvalitseja võimu.
- Liberaalne õigusriik 18.-19. saj. Toimub riigi funktsionaalne spetsialiseerumine ja eristumine erasfäärist ning riigivõimu piiramine ja legitimeerimine õiguskorra abil. Kujundatakse rahva kui kõrgeima riigivõimu kandja liikmele seisundile sobilik seisund ka üksikisiku tasandil, õiguskorraga kodaniku vabadusruum riigivõimu iseloomust sõltumata. Siit saavad alguse põhilised inimõigused nagu õigus elule, inimväärikusele, isiklikule ja eraelu puutumatusse, ettevõtlusele jne.

- Demokraatlik õigusriik 19.-20. saj. Kujunevad poliitilised õigused, mis tähendavad kodanike võimalust kujundada riigivõim, ennekõike hääletada ja kandideerida valimistel riigivõimu teostamiseks, aga ka mõtte-, sõna-, ühinemis- ja kogunemisvabaduse kaudu osaleda poliitikapäevakorra kujundamises. Õiguslikku võrdsust täiendab poliitiline võrdsus.
- Sotsiaalne õigusriik 20.-21. saj. Inimeste võimalus inimväärseks eluks ja oma võimete väljaarendamiseks ning põhiturvalisuse tagamine, mis peaks looma võimalused poliitilist ja õiguslikku võrdsust sisuliselt kasutada. Arutelud heaoluriigi sisu üle alles jätkuvad.

Kodanikuriigi väärtused ongi üldjuhul põhiseadustega deklareeritud euroopaliku riikluse tegevusaluseks ja eesmärgiks. Mitmed autorid on olnud ambitsioonikamad ja leidnud, et ka kodanike tasandil võib uhkus- ja seotustunne põhiseaduspatriotismi väärtuste ja ühisehitamiskogemuse osas olla poliitilise ühiskonna sidususe allikaks (Habermas 1994, 1998, 2001, Bauböck 1997, Lacroix 2002).

Euroopalik riik siinses tähenduses ei piirdu ainult põhiõiguste ulatusliku pakkumisega, tagada tuleb ka tema jätkusuutlikkus. Õigusi peavad tagama kohustused ning ka ühiskondliku lepingu kujundi kaudu kontseptualiseeritud demokraatlikku poliitkogukonda peab iseloomustama sulgus, st võime tehtud otsused praktiliselt ellu viia ja kõik kaastööle survestada. „Ühiskondlikud vastuolud muutuvad mõtestatuks poliitiliste väljakutsetena vaid juhul, kui me lisame ratsionaalse õiguskorra egalitaarsetele institutsioonidele veel ühe eelduse: eelduse, et demokraatliku kogukonna ühinenud kodanikud on võimelised kujundama omaenda sotsiaalset keskkonda ja võivad kujundada tegevussuutlikkuse, et sedatüüpi sekkumine õnnestuks. Õigusliku enesekorraldamise (self-legislation) käsitlusele peab lisanduma poliitiline mõõde: teda peab laiendama, nii et ta sisaldaks demokraatlikuks enesejuhtimiseks ja enesesuunamiseks võimelise ühiskonna mõistet.“ (Habermas 2001: 60)

5.4. Õigusrahu liin

Euroopalik riik pole mitte ainult inimeste demokraatliku poliitilise emantsipatsiooni keskkond, vaid ka argielu ruum, kus igapäevategevustes puututakse kokku teistega. Igapäevategevuste isikutevahelisel koordineerimisel pakub abi õiguskorra viiteraamistik, mille modernses riigis kujundavad riigiinstitutsioonid. Ühelt poolt võib seda näha standardiseerivate süsteemide kasvava tungimisena inimeste elavikku ja erasfääri (Habermas 1987), teisalt aga isikutevahelist suhtlemist lihtsustavate ratsionaliseeriva õigusrahu aluskeskkonna ja normide kujul üldistatud käitumismärgide väljapakumisenäna riigiinstitutsioonide poolt.

Euroopalik riik on õigusriik, see tähendab reeglite siduvust kõigi jaoks, kontseptuaalset kõrgemalseisvust ükskõik kui suurest isiklikust võimust. Riik on õigusega korrastatud ruum, kus õigusnormid luuakse ja muudetakse vastavalt põhiseaduskorrale ning on kõigile täitmiseks kohustuslikud. Õiguskorda realiseerivad riigivõimuinstitsioonid, kellel on teistele toimijatele pädevuse jaotamise lõpp-pädevus ning kes vajadusel kasutatakse rikkujate suhtes sunnijõudu ja valdavad selleks niihästi jõumonomoli kui piisavas mahus sunnivahendeid.

Kui idealistliku puhta õigusõpetuse ehk normativismi (vt nt Kelsen 2006) kohaselt ongi riik vaid õiguskorra tuletis, normipüramiidi tehniline ellurakendaja, asetab valdav osa käsitlustest esikohale õiguskorra tegeliku rakendumise ühiskonnas või ühiskonna õigusliku enesekorraldamise (vt nt Raska 2004). Siin muutub oluliseks nii riigiinstitsioonide kui nende (õiguslike) signaalide legitiimsus.

Weberliku lähenemise kohaselt on õiguskorral põhinev võimu legitiimsus modernse riigi üheks keskseks jooneks. Riigivõimu legitimeerib põhimõtteline võimalus tunnustada tema toimimise alusreegleid mõistuslikuna, seaduste üldistatud ja üldkehtiva süsteemina (Weber 1978). Riigivõimu võib pidada legitiimseks, kuni kodanike käitumine jääb üldjoontes süsteemi piiresse. Inimeste normipärane käitumine ehk õiguskultuur peegeldab seega kaudselt riigiidentiteedi hädavajalikku miinimumi, leppimist riigivõimu ja selle kujundatava korrastatusega, ühisruumi ratsionaalsusega.

Liikumine euroopaliku süsteemse õigusriigini on olnud pikaajaline ja vaid osalt seotud moodsa riikluse kujunemisega (mahukat ajaloolist kajastust vt nt Hattenhauer 2004). Selle algeid võime näha juba riikliku vägivaldomoli tekkimises, üldise riigisisese õigusrahu kehtestamises, modernsete üldseaduste ratsionaalse süsteemi kehtestamises positiivse õiguse võimalusi kasutades ning tõhusa ja tervikliku õiguse rakendamise süsteemi kujundamises (kohtud, politsei, täitevamet, vanglad jne).

Uus õigustegelikkus toob kaasa teistsuguse õiguskultuuri. Korrastatud õigusrahu võimaldab sellel põhineva inimekäitumise koodi väljaarenemist. Inimesed niihästi saavad õigusrahu eeldusele tugineda, kasutada ühiskonnas orienteerumise teekaardina ja vastastiksuhtluse ratsionaliseerijana õigusnorme kui üldistatud käitumisnäidiseid (vt Raska 2004) kui autonoomselt kujundada eraõiguslikke keerukamaid käitumisstruktuure (vt nt Coase 2003 käsitus ettevõttest kui tehingukulusid optimeerivast õiguskehamist).

Nii vormub uus igapäevapraktikate struktuur ja muutub realistlikuks neil põhineva solidaarsuse (vt Heater 2004b: 190-191) ulatuslikum väljakujunemine. Korrastatud õigusrahu võimaldab inimestel teineteisega positiivsemas võtmes kokku puutuda ja peaks parandama nii teineteise tunnus-

tamist isikutena, ühtekuuluvustunnet kui rahulolu riigiga hästikorrastatud igapäevaelukeskkonna pakkujana (ning muidugi rahulolematust, kui ta seda ei suuda).

6. Järeلمid Eesti kontekstis

Eeltoodust lähtudes on võimalik teha mõned üldistavad arendused Eesti olustiku mõtestamiseks. Põhjalikum arutelu jääb ootama edasist empiirilist uurimistööd. Nagu nägime, sõltub riigiidentiteedi avaldumine sotsiaalses keskkonnas parajasti käibivatest tähendusteguritest ja eesmärkidest. Oma põhiseaduslike eesmärkide poolest püüdleb Eesti euroopaliku riikluse suunas, mida iseloomustavad ennekõike neli legitimeerimisliini: riigivõimustitutsioonide valitsemisvõimekus, rahvusriiklus, põhiseaduspatriotism ja õigusrahu.

Ootuspäraselt leiame taasiseseisvusaja Eesti praktikast märke kõigist euroopalikku riiklust legitimeerivatest põhiliinidest. Eriti selgelt on hoomatavad pika traditsiooniga õigusrahu ja rahvusriiklus, ent võime rääkida ka põhiseaduspatriotismist vähemalt põhiseaduse väärtusloetelu ja riigiaparaadi valitsemisvõimekusest vähemalt igapäevase võimutunnetuse osas. Oleme oma aluste mõttes euroopalik riik. Samas on legitimeerivuse rõhuasetused selgelt teatud võtmetesse kanaliseerunud.

Eesti poliitiline areng taasiseseisvusajal ja tegelikult kogu viimasel poolel-teisel sajandil on põhinenud väga tugevale rahvuskultuurilise emantsipatsiooni vajaduse ja soovi tunnetusele. See on tähendanud riigivõimule (või sellele eelnenud rahvuse poliitilisele eliidile) väga tugeva ja tegevustulemitest küllalt sõltumatu legitimeerimisvõime olemasolu ning võimaldanud optimeerimist teistes riiklust legitimeerivates mõõtmetes.

Teatud legitimeerimisvõime optimeerimisel ehk teisisõnu selle arvelt kokuhoidmisel on mitut tüüpi tagajärgi. Kõigepealt tõstab legitimeeriva(te) põhiliini(de) ühekülgsus riigivõimu haavatavuse üldist riski. Ühes võtmes riigiidentiteet on mitme dominantiga teisendist lihtsamalt manipuleeritav.

Teiseks võivad tekkida riskid demokraatliku poliitkonkurentsi raames avalduvast toimijate kalduvusest kujundada tegevusjoon omaenese maksimaalse valimisedu saavutamiseks lähtudes. Töötavaid sümbolstrateegiaid püütakse üha uuesti ära kasutada, võttes riske kogu süsteemi tasakaalustamatuse osas. Viimaste aastate sambapoliitika näitab rahvustunde korduvat mobiliseerimist erakondliku edu saavutamiseks, seda nii põhirahvuse kui vähemuste suunas. Samas on rahvusrühmade pinged antud kontekstis pigem laiemate riikluse väljakutsete kõrvalliin.

Küsimus pole vaid demokraatariske tekitavas konjunktuurses poliitkonkurentsis. Ülekasutatud legitimeerimisliinid võivad lõpuks hakata teiste liinide alusloogikat õonestama. Viimastel aastatel olemegi mitmel korral näinud, kus põhiseaduslike väärtuste ja isegi õigusrahu on tulnud kaitsta kohtuvõimu jt õiguskaitseorganite kaudu, jahutades ühiskonnas tekkinud tulisust. Muuhulgas viitab see, et õigusrahu ja põhiseaduspatriotism on küll kindlalt formaalselt institutsionaliseeritud, ent formaalõigusel ei ole igakülgset ühiskondlikku väärtustuge ja nende legitimeerimisliinide ühiskondliku testimise joon on liikunud kohtuliku kaitse piirini.

Ehk suurimaks riskiks on asjaolu, et enda legitimeerimise mugavus võimaldab riigivõimul vähem pingutada valitsemisvõimekuse osas. Võimalik on jätta tegemata suur osa pingutustest hea halduse nimel. Täna on riigiaparaadi kui avalikku hüve kindlustava poliitvõimu rollikujutus Eestis vähe läbi tunnetatud, teda mõtestatakse ennekõike õigusvõimuna. Valitsemisvõimekuse heatasemeline väljaarendamine on raske seoses iseseisva riikluse puudumise aegadest tuleneva väliskeskusest koordineeritud sektoriaalhalduse inertsiga. Samas pole küsimus ainult minevikutaagas, vaid ka eelmainitud demokraatliku poliitkonkurentsi siseloogikas.

Valitsemisvõimekuse arvelt kokkuhoidmine võib olla suhteliselt valutu juba hästi töötavale modernsele, suveräänsele, süsteemselt tsentraliseeritud ja suhteliselt suletud piiridega riigile, ehkki võib ka sel juhul põhjustada mahajäämist rahvusvahelistest arengutest. Nagu algul juba tõdetud, on Eesti ees täna jätkuvalt ka modernse riikluse ehitamise väljakutsed. See rõhutab riigiinstitutsioonide koordineeritud ja tulemusliku tegevuse vajalikkust poliitilise ühiskonna korrastamisel.

Tänases suhteliselt avatud liikumisel põhinevas maailmas võib valitsemisvõimekuse nõrkus tekitada oluliselt tugevamaid tagajärgi. Oludes, kus riigid konkureerivad teineteisega inimeste, ettevõtete jt toimijate pärast, kus riigivõimul on oluline roll tegevusruumi atraktiivsuse kujundamisel, ent tema vahendid on pigem suunavad ja koordineerivad kui sunnipõhised, muutub valitsetav sotsiaalne keskkond keerukamaks ja valitsemisvõimekus senisest olulisemaks.

Pidev valitsemisvõimekuse arvelt kokkuhoidmine mitte ainult ei hajuta kodanike suutlikkust riigivõimu sellealaseid sooritusi ratsionaalselt hinnata ja riigivõimu valimiste kaudu korrastada. Nõrgeneb ka riigivõimu-institutsioonide võimekus enda rolli sisuliselt mõtestada ja tulemuslikku tegevusjoont valida. Ratsionaliseerivate alusstruktuuride hajumine tekitab oluliselt suuremaid konkurentsivõime riske, mida on võimalik ületada vaid euroopaliku riikluse toimimise alusloogikat terviklikult tunnetades. See on väljakutse, millele ei pea vastama ainult kodanikud, vaid ennekõike riigi-

võimuinstitutsioonide toimijad. Tugev riiklus saab põhineda teadlikul ja jätkusuutlikul poliitikakujundamisel.

Allikad

- Annus, Taavi (2001). Riigiõigus. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS.
- Arquilla, John; Ronfeldt, David (1997). In Athena's Camp. Preparing for Conflict in Information Age. Santa Monica: RAND.
- Bauböck, Rainer (1997). Citizenship and National Identities in the European Union. Jean Monnet Working Paper, No. 4/97. Võrgulehel <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/97/97-04-.html> (4.02.2008).
- Bendix, Reinhard (2003) [1964]. Nation-Building and Citizenship. Studies of Our Changing Social Order. New Brunswick, London: Transaction Publishers.
- Berg, Eiki (koost, 2002). Eesti tähendused, piirid ja kontekstid. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Bourdieu, Pierre (2003) [1994]. Praktilised põhjused. Teeteooriast. Tallinn: Tänapäev.
- Castells, Manuel (1997) The Information Age: Economy, Society and Culture, Volume II. The Power of Identity. Malden, Oxford, Carlton.: Blackwell Publishing.
- Chernilo, Daniel (2007). A Social Theory of the Nation-State. The Political Forms of Modernity Beyond Methodological Nationalism. London ja New York: Routledge.
- Coase, Ronald H. (2003) [1988]. Firma, turg ja õigus. Tallinn: Pegasus.
- Devetak, Richard; True, Jacqui (2006). Diplomatic divergence in the Antipodes: Globalisation, foreign policy and state identity in Australia and New Zealand. Australian Journal of Political Science, 41 (2), lk 241-256.
- Eesti lõimumiskava 2008-2013. Kinnitatud Vabariigi Valitsuse 10.04.08 korraldusega nr 172. Muudetud Vabariigi Valitsuse 11.06.09 korraldusega nr 236. Võrgulehel <http://www.rahvastikuminister.ee/?id=10442> (22.10.2009).
- Elias, Norbert (2007) [1939]. Tsiviliseerumisprotsess. II köide. Ühiskonna muutused. Ühe tsiviliseerumisteooria visand. Tallinn: Varrak.
- Flora, Peter; Kuhnle, Stein; Urwin, Derek (toim, 1999). State Formation, Nation-Building and Mass Politics in Europe. The Theory of Stein Rokkan. Oxford ja New York: Oxford University Press.
- Forgacs, David; Hobsbawm, Eric J. (2000). Antonio Gramsci Reader: Selected Writings 1916-1935. New York: New York University Press.
- Giddens, Anthony (1985). The Nation-State and Violence. Cambridge: Polity Press.
- Goverde, Henri; Cerny, Philip G.; Haugaard, Mark; Lentner, Howard (2000). Power in Contemporary Politics. Theories, Practices, Globalizations. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Habermas, Jürgen (1987) [1981]. The Theory of Communicative Action. Volume 2. Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (1994). Citizenship and National Identity. Kogumikus Bart van Steenberg (toim) The Condition of Citizenship. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, lk 20-35.

- Habermas, Jürgen (1998) [1996]. *The Inclusion of the Other. Studies in Political Theory.* Cambridge, Maldon: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (2001) [1998]. *The Postnational Constellation. Political Essays.* Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Harle, Vilho; Moisis, Sami (toim, 2003). *Muuttuva geopolitiikka.* Helsinki: Gaudeamus.
- Hattenhauer, Hans (2007) [2004, 1992]. *Euroopa õigusajalugu.* Tallinn: Kirjastus Juura.
- Heater, Derek (2004a). *A Brief History of Citizenship.* Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Heater, Derek (2004b). *Citizenship. The Civic Ideal in World History, Politics and Education. Third Edition.* Manchester and New York: Manchester University Press.
- Jakobson, Mari-Liis (2009). Kodanikuidentiteet ühiskondlike protsesside analüüsis. *Acta Politica* nr 3.
- Jessop, Bob (1990). *State Theory. Putting the Capitalist State in its Place.* Cambridge/Oxford: Polity Press.
- Johnston, Alastair Iain (1995). Thinking about Strategic Culture. *International Security*, 19 (4), lk 32-64.
- Kalev, Leif (2006). Multiple and European Union Citizenship as Challenges to Estonian Citizenship Policies. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.
- Kalev, Leif (2007). Rahvussuhete ja integratsioonipoliitika hetkeolukorra analüüs. Võrgulehel <http://www.rahvastikuminister.ee/?id=10848> (22.10.2009).
- Kalev, Leif (2008). In Search of State Identity: Citizenship Discourses in Estonia. Presentation in East European Day, 28.05.2008, Freiburg. Võrgulehel http://www.unifr.ch/iicee/assets/files/W1_Leif%20Kalev.pdf (abstract).
- Kalev, Leif; Jakobson, Mari-Liis; Ruutsoo, Rein (2010 ilmumas). Transnational migrants and the transformation of citizenship and statehood [käsikiri autorite valduses].
- Kelsen, Hans (2006) [1949]. *General Theory of Law and State.* New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Käärik, Henn (1998). Sotsioloogilise informatsiooni õigusloomes kasutamise seonduvate sotsiaalõiguslike teooriate ning vastavate empiiriliste uurimuste üldistav analüüs. Võrgulehel http://www.riigikogu.ee/msi_arhiiv/kaarik.html (23.10.2009).
- Lacroix, Justine (2002). For a European Constitutional Patriotism. *Political Studies*, 50 (5), lk 944-958.
- Lefebvre, Henri (2003). Space and the State. Kogumikus Brenner, Neil; Jessop, Bob; Jones, Martin; MacLeod, Gordon. *State/Space. A Reader.* Malden, Oxford, Carlton, Berlin: Blackwell Publishing, lk 84-100.
- Lehti, Marko (2003). Geopoliitisten mielikuvituksen tutkimus: tilan ja ajan hallinnan politiikka. Kogumikus Harle, Vilho; Moisis, Sami (toim). *Muuttuva geopolitiikka.* Helsinki: Gaudeamus, lk 110-129.
- Lister, Michael; Marsh, David (2006). Conclusion. Lk 248-261 kogumikus Hay, Colin; Lister, Michael; Marsh, David. *The State. Theories and Issues.* Houndmills, New York: PalgraveMacmillan.
- Luoma-aho, Mika (2003). Valtio geopolitiikan ruummiilistumana. Kogumikus Harle, Vilho; Moisis, Sami (toim). *Muuttuva geopolitiikka.* Helsinki: Gaudeamus, lk 57-73

- Manea, Simona (2007). From essentialist to relational ontology: Locating Agency in Relational and 'Structurally Complex Actors'. Võrgulehel <http://www.allacademic.com> (2.03.2009).
- Mann, Michael (1993). The Sources of Social Power. Volume II. The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maruste, Rait (2004). Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn: Kirjastus Juura.
- Maurer, Hartmut (2004). Haldusõigus. Üldosa. Tallinn: Kirjastus Juura.
- Nelson, Brian (2006). The Making of the Modern State. A Theoretical Evolution. Houndmills, New York: PalgraveMacMillan.
- Peters, B. Guy; Pierre, Jon (2006). Governance, Government and the State. Kogumikus Hay, Colin; Lister, Michael; Marsh, David. The State. Theories and Issues. Houndmills, New York: PalgraveMacmillan, lk 209-222.
- Pierson, Christopher (2004). The Modern State. London ja New York: Routledge.
- Potšeptsov, Georgi (2009). Strateegiline sõjad: kuidas mõtete võidujooks võib võidurelvastumise. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Pulver, Aleksander (2007). Rahvussuhete ja integratsioonipoliitika hetkeolukorra analüüs: psühholoogi pilk. Võrgulehel <http://www.rahvastikuminister.ee/?id=10848> (22.10.2009).
- Raadschelders, Jos C. N. (1998). Handbook of Administrative History. New Brunswick and London: Transaction Publishers.
- Rae, Heather (2002). State Identities and the Homogenisation of Peoples. Cambridge, New York, Port Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press.
- Raska, Eduard (2004). Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tallinn: Audentese Ülikool.
- Ries, Al; Trout, Jack (2003) [1981]. Positsioneerimine: võitlus mõistuse pärast. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastuse AS.
- Rucki, Sheila M. (2008). State Identity, International Structures and the Critical Theory of Jürgen Habermas. Võrgulehel http://www.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/2/3/7/9/2/pages237928/p237928-1.php (5.07.2009).
- Ruggie, John G. (1983). Continuity and Transformation in the World Polity: Towards a Neorealist Synthesis. World Politics, 35 (2), lk 261-285.
- Ruggie, John G. (1993). Territoriality and beyond: problematising modernity in international relations. International Organisation, 47 (1), lk 149-174.
- Sicakkan, Hakan G. & Lihtmann, Yngve (2005). Changing the Basis of Citizenship in the Modern State. Political Theory and the Politics of Diversity, Lewiston, Queenston, Lampeter: The Edwin Mellen Press.
- Sorensen, Georg (2004). The Transformation of the State. Beyond the Myth of Retreat. Houndmills, New York: PalgraveMacMillan.
- Zisser, Eyal (2006). Who's Afraid of Syrian Nationalism? National and State Identity in Syria. Middle Eastern Studies, 42 (2), lk 179-198.

Tugeva riikluse vaimsed alused. Eesti riigiidentiteet
euroopaliku riigiehituse valguses

Leif Kalev

- Taylor, Peter (2003). The State as Container: Territoriality in the Modern World-System. Kogumikus Brenner, Neil; Jessop, Bob; Jones, Martin; MacLeod, Gordon. *State/Space. A Reader*. Malden, Oxford, Carlton, Berlin: Blackwell Publishing, lk 101-113.
- Tiilikainen, Teija (2006). Finland – An EU Member with a Small State Identity. *European Integration*, 28 (1), lk 73-87.
- Truuväli, Eerik-Juhan, Kask, Oliver, Lehis, Lasse, Lindpere, Heiki, Lõhmus, Uno, Madise, Ülle, Merusk, Kalle, Narits, Raul, Olle, Vallo, Põld, Jüri, Schneider, Heinrich (toim, 2002). *Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS.
- Weber, Max (1978). *Economy and Society*. New York: Bedminster Press.
- Wendt, Alexander (2004). The state as person in international theory. *Review of International Studies*, 30 (2), lk 289-316.